

IDENTIFICACIÓ DEL DINER DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

PER

M. CRUSAFONT i SABATER

Entre els nombrosos problemes pendents de la història monetària de Catalunya n'hi havia dos que no semblaven tenir cap connexió entre ells. L'un era l'encaix cronològic que calia donar a un dels tipus de diners de Girona del s. XV i l'altre era la identificació del menut o diner de Sant Feliu de Guíxols, autoritzat l'any 1484.

Explicarem breument la problemàtica de les dues qüestions.

1. EL ROCABERTÍ GIRONÍ CONTRAMARCAT AMB ARMES CATALANES

Pel que fa al diner de Girona, era prou conegut que durant la Guerra dels Remences (1462-1472) el capità de Joan II, Pere de Rocabertí, trobant-se assetjat a la Força de Girona i necessitant moneda per a pagar els seus soldats, decidí d'encunyar-ne, copiant els diners rossellonesos. En resultà un dineret amb el bust del rei a l'anvers i un ramellet al revers i les llegendes IOANNES: D: GRA: RX//CIVITAS GERUNDE, mostrant una gran varietat d'encunys. La decisió de Pere de Rocabertí fou no solament aprovada pel rei sinó que fins i tot la posà com a exemple del que calia fer en casos de dificultats en el proveïment de moneda. Els diners batuts a Girona s'escamparen aviat per totes les contrades properes, on foren coneguts amb el nom de rocabertins, al·ludint al capità de Joan II que n'havia manat el batiment.

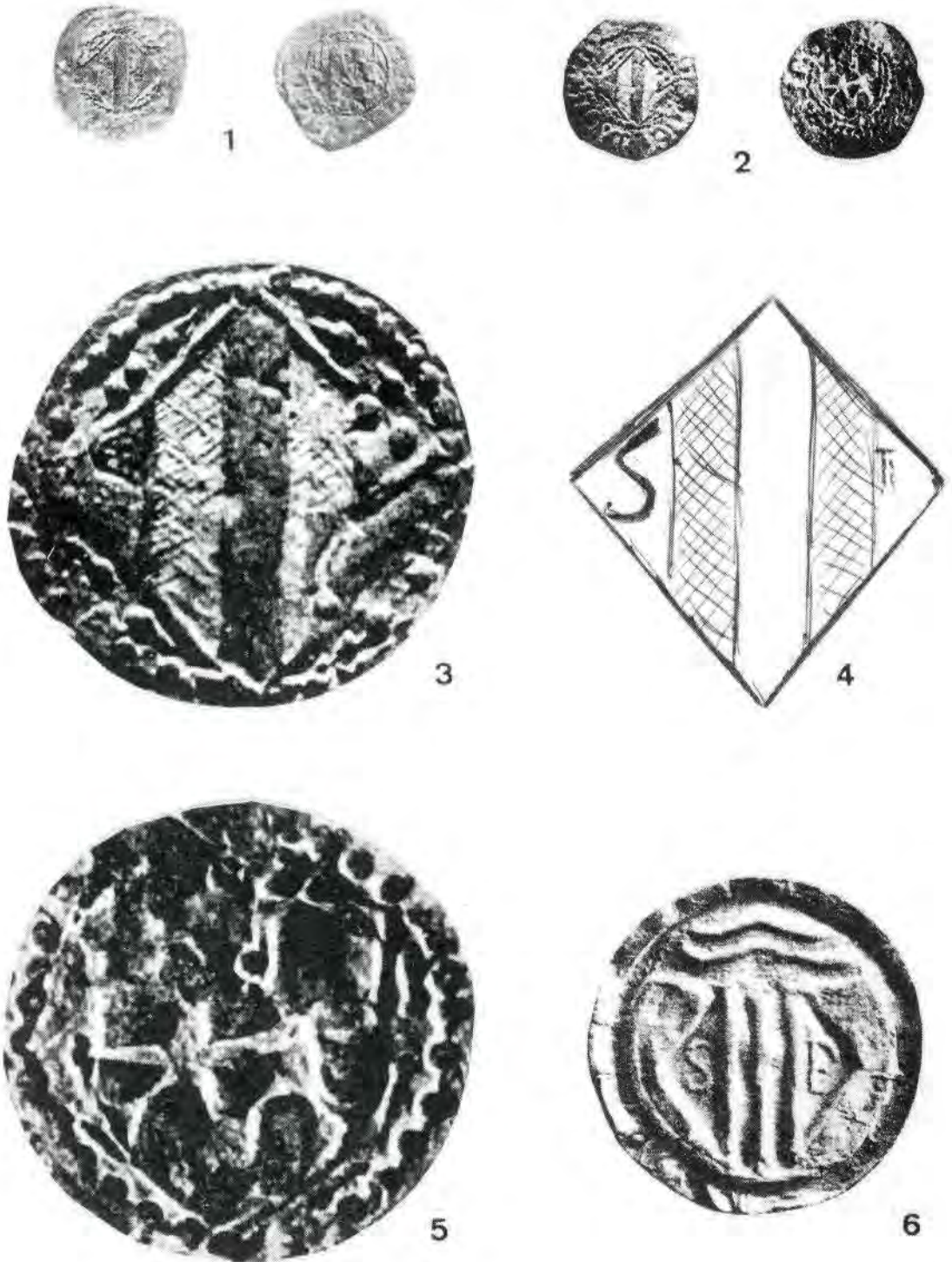

Fig. 1 i 2. Menuts de Sant Feliu de Guíxols. A l'anvers les armes catalanes en cairó carregades amb S-F i al revers un escut amb els vairs. Els punxons només afecten el centre de la peça i per això són visibles les restes de la llegenda del rocabertí.

Fig. 3. Detall del punxó de l'anvers. Hi podem veure la S i potser la part de dalt de la F.

Fig. 4. Dibuix del cairó per a ajudar a situar les lletres.

Fig. 5. Ampliació del punxó del revers amb els vairs.

Fig. 6. Segell de la Batllia de Sant Feliu de Guíxols amb una disposició semblant per a les armes catalanes entre S-F i representació incorrecta dels vairs com un mar.

L'encunyació es féu durant molt temps i a bon ritme, de manera que aviat els rocabertins envaïren de tal manera el país que Pere de Portugal (IV de Catalunya), l'oponent de Joan II, el mes de març de 1464, hagué de dictar prohibicions que circulessin en el territori de la seva sobirania.⁽¹⁾ Al cap d'un any devia encara ésser gran la quantitat de moneda rebel que havia passat al camp de Pere IV perquè aquest, a fi de no causar dany «als seus subjectes obedients a sa persona» autoritzà als capitans de Castelló d'Empúries, Figueres i Peralada que donessin llicències durant dos mesos per a anar al camp enemic i bescanviar els rocabertins per productes a fi de fer-los eixir dels seus dominis.⁽²⁾

El contingut de plata o llei dels rocabertins, potser a causa de les dificultats pròpies de la guerra, degué reduir-se, de tal manera que l'any 1467 el mateix rei Joan admetia que fins llavors ja havien corregut al canvi de tres rocabertins per dos diners i que «d'ara endavant corrin a raó de dos rocabertins per un diner».⁽³⁾ En definitiva, s'havia reduït el valor del diner rocabertí a la meitat i des de llavors circularien com a mitjos diners o malles.

L'any 1469 Reiner d'Anjou prenia Girona. Trobà la ciutat envaïda d'aquest numerari i, en conseqüència l'hagué d'admetre, tot confirmant el seu valor de curs per una malla o òbol per rocabertí.⁽⁴⁾

Malgrat tot, és probable que els rocabertins encara perdessin més llei i, en conseqüència, valoració de mercat ja que en el mes de setembre de l'any 1467 i malgrat el reajust fet per Joan II, els jurats de Girona es queixaven a Pere de Rocabertí i després al mestre de la seca i monederia del rei, Jordi Llobet, de la mala qualitat de la moneda i de les dificultats que trobaven per a donar-li curs, en perjudici de la ciutat.

Malgrat les promeses fetes per Joan II a Girona durant la guerra, no sembla pas que aquesta ciutat obtingués d'aquest sobirà cap concessió monetària. En canvi Ferran II sí que els autoritzà l'any 1481 a batre 200 lliures de menuts que portessin per tipus les armes de la ciutat. Els síndics gironins idearen llavors una operació extraordinàriament lucrativa: recolliren tots els rocabertins que pogueren trobar, els contramarcaren amb una G d'una banda i les armes de Girona per l'altra i els posaren en circulació atribuint-los el valor d'un diner. Encara que

(1) J. Botet i Sisó. *Les monedes catalanes*. Vol. III. Barcelona 1911. Ens referirem bàsicament a aquesta obra per la part documental. Pàg. 283.

(2) Ibid. pàg. 286

(3) Ibid. pàg. 294

(4) Ibid. pàg. 292

només pogueren recollir 115 lliures i 18 sous de rocabertins i malgrat haver de considerar les despeses del repicat, fàcil és de comprendre que recollir malles i, un cop repicades, donar-los el valor de diners, és a dir, el doble, havia de produir forts beneficis.

Un cop acabades les 115 lliures i 18 sous, que eren, els més de 50.000 rocabertins recollits i contramarcats, els síndics resolgueren de cobrir la resta de la quantitat concedida (200 lliures) encunyant planxa nova d'una llei de 3/4 d'unça per marc, o sigui, amb poc menys d'un 10% de plata. Així es beneficiaren d'una altra operació lucrativa ja que el diner de Barcelona es batia amb un 16% de plata. No podem negar als síndics gironins una aguda visió financera.

A partir d'aquesta emissió es succeïren altres llicències i encunyacions, totes perfectament documentades i amb tipus monetaris coneguts que es corresponen perfectament amb les dades documentals que J. Botet i Sisó deixà magistralment exposades.

Hi havia, però, una moneda que no encaixava. Es tractava d'un probable producte de la primera emissió, ja que havia estat reencunyat sobre un rocabertí de Joan II, però en lloc de dur una G a l'anvers, hi ostentava unes armes catalanes en cairó. D'altra banda, tampoc el revers no era com en els altres ja que els vairs apareixien ara en un escut arrodonit per baix. Aquesta peça, mal dibuixada per Heiss (que no sabé veure-hi els vairs) fou també mal reproduïda a l'obra de Botet, malgrat que aquest autor ja assenyalava quin era el tipus correcte.

Quan preparàvem la nostra *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval*,⁽⁵⁾ el nostre amic Joan Vilaret ens deixà fotografiar l'exemplar d'aquesta raríssima moneda de la seva col·lecció i així poguérem donar, per primera vegada, una fotografia real i per tant, correcta.

Ara bé, ¿quan i per què es contramarcaren rocabertins amb encunys diferents dels coneguts i documentats per a la primera emissió gironina del temps de Ferran II, del 1481? Nosaltres pensàrem, de primer, si haurien estat reencunyacions fetes en ocasió de la presa de Girona per Reiner d'Anjou, l'any 1469, però això no deixava d'ésser una hipòtesi sense cap base documental.

Darrerament tinguérem ocasió de conèixer un document de l'any 1476, pel qual Joan II manava als síndics de Girona que deixessin lliurement a Joan de Cardona l'ús de la seca per a «fer certs batiments

(5) M. Crusafont, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval*. Madrid 1982. Edicions catalana i castellana. El menú és el núm. 549.

de monedes e coses».⁽⁶⁾ Era, potser una primera iniciativa per al contramarcats dels rocabertins? Certament era una altra possibilitat per a donar una explicació a aquelles peces, però també hi havia altres possibles explicacions. D'una banda, en aquests temps Joan II es llençà a tot un seguit d'emissions fraudulentas i imitacions de moneda estrangera, aprofitant la debilitat de les institucions catalanes després de la guerra recent. Si a Barcelona havia batut escuts i a València moneda castellana i francesa, qui pot saber quins propòsits tenia ara per a la seca de Girona, que era menys a la vista de les autoritats del Principat? Però encara hi ha una altra possibilitat, que ens sembla més versemblant. Si aquest Joan de Cardona és el Joan Ramon Folc de Cardona i de Prades (1418?-1486?), sabem que amb l'autorització de Joan II havia batut l'any 1464, és a dir, en plena guerra, senyals d'aram a Tarragona i la Selva del Camp a fi de subvenir a pagaments de soldats. D'altra banda els Cardona podien adduir en favor seu els antiquíssims drets de batre moneda en qualsevol dels seus castells, dret que sembla originar-se en la Carta de Repoblament de Cardona del 986. Sigui per aquest privilegi, sigui per concessió de Joan II, el fet és que els Cardona bateren moneda el segle XV, de caràcter local, a Arbeca.⁽⁷⁾ Aquesta moneda, amb l'heràldica de la vila i l'explícita llegenda + DE ARBECA no té cap dubte quant al seu lloc de circulació. Però la perfecció tècnica dels seus encunys ens porta a pensar si fou obrada o, quan menys, tallats els seus encunys, en una seca en funcionament que pogués disposar d'operaris experts. Podríem doncs suposar que allò que Joan de Cardona féu a Girona foren els encunys i potser fins i tot les peces per a Arbeca, inspirades en les que poc temps abans havia batut a Tarragona per a Joan II, i molt semblants a elles.

Com veiem, doncs, l'anada de Joan de Cardona al taller monetari de Girona tampoc no ens donava arguments clars per a justificar el rocabertí contramarcats amb les armes catalanes i els vairs. Aquesta peça restava doncs en la incògnita.

Vegem ara l'altra problema que hem assenyalat al principi.

(6) Lluís Batlle Prats. *Epistolario gerundense de Juan II de Aragón* a «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», Vol. XVIII. Girona 1967, pp. 355-372. Pàg. 330 per aquest document.

(7) M. Crusafont, op. cit. núm. 543. Vid. també M. Crusafont-Joan Montañès. *Moneda inèdita d'Arbeca*, «Gaceta Numismática 69». Barcelona 1983.

2. ELS MENUTS DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

Al llarg dels segles XIV i XV, són nombroses les concessions fetes a ciutats i viles catalanes per a fer moneda local.

En alguns casos (Girona, Vic, Puigcerdà, etc.), ens són conegudes les monedes que corresponen a aquestes concessions. En molts d'altres (Albi, Ponts, Almenar, etc.) no s'ha trobat encara cap moneda que pugui atribuir-se a la concessió coneguda. Cert és que darrerament han estat descobertes moltes noves monedes locals (Cubells, Vilanova de Meià, Agramunt, etc.), però també és probable que per raons que desconeixem algunes d'aquelles concessions no arribessin a port.

Un dels casos més desconcertants era el de Sant Feliu de Guíxols. En aquest cas, la concessió per a batre 100 lliures de menuts, donada per l'infant Enric el 9 de gener de 1484, és segur que havia anat endavant perquè segons dades recollides per Hurtebise i publicades per Botet, consten pagaments fets amb aquesta moneda en els anys 1485 i 1486, a més d'altres proves evidents de la realitat de l'encunyació. Semblava doncs difícil que poguessin haver desaparegut tots i cadascun dels 24.000 menuts que Sant Feliu havia encunyat, si s'havia limitat a la quantitat autoritzada.⁽⁸⁾

Aquest era doncs el segon problema a comentar, aparentment sense relació amb el que abans hem explicat.

IDENTIFICACIÓ DEL MENUT GUIXOLENC

Certament, enganyats per les representacions poc afortunades de les armes de Sant Feliu de Guíxols, nosaltres cercàvem inútilment un menut que portés la figuració del mar, a més de les armes catalanes i la creu.

No fa molt, Joan Vilaret ens comentà un estudi degut a Lluís Esteva i Cruañas en el qual es demostrava que les armes de Sant Feliu de Guíxols no havien pas d'ostentar el mar sinó els vairs de Girona, pel fet d'haver estat Sant Feliu carrer de Girona en temps de Pere III. Tot seguit demanàrem un exemplar d'aquest modèlic estudi i restàrem ben convençuts que el pretès mar no era pas un element a cercar.⁽⁹⁾

Eliminat aquest obstacle, tot seguit pensàrem amb el rocabertí remarcat precisament amb *vairs*. ¿No podríem assimilar el menut de Sant Feliu de Guíxols amb l'inexplicat rocabertí contramarcant? El fet

(8) Dades igualment de J. Botet, op. cit.

(9) Lluís Esteva i Cruañas. *L'Escut d'Armes de Sant Feliu de Guíxols*. Publicacions del Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. Núm. 3. 1982.

que fos contramarcats sobre rocabertins no ens pot pas estranyar. Si a Peralada i a Figueres els rocabertins s'havien estès talment que el propi Reiner d'Anjou s'havia vist obligat a legalitzar-ne el curs, és molt i molt probable que Sant Feliu de Guíxols fos curull de rocabertins. L'operació feta per Girona l'any 1481, ben lucrativa, també la podia llançar Sant Feliu el 1484, i si a Girona s'hi havien recollit 115 lliures de rocabertins, ¿ens podria estranyar que fos fàcil de recollir les 100 lliures necessàries per a l'emissió a Sant Feliu, la ciutat marinera més important de la costa gironina i la porta marítima d'aquesta ciutat?

L'absència d'un element heràldic, la creu, tampoc crea un obstacle insalvable. Coneixem un segell de la batllia de Sant Feliu de Guíxols emprat quant menys des de 1602 que porta per armes un escut català *en cairó*, en les barres extremes del qual es troben les lletres S-F i a dalt, les ones, falsa representació dels vairs.⁽¹⁰⁾ Aquest segell és doncs també mancat de la creu. Com que l'altre segell conegut de la batllia⁽¹¹⁾ el trobem documentat fins al 1488, després d'aquesta data és possible que ja s'emprés un tipus més pròxim al que hem comentat més amunt, potser un tipus intermedi que mantenia encara els vairs gironins.

Teníem armes catalanes en cairó i vairs de Girona, tant al segell com a la moneda i teníem doncs ja uns arguments seriosos per a fer la identificació, atès, a més, que el menut contramarcats que hem comentat abans no encaixa pas dins les emissions gironines.

Per a poder confirmar-ho calia, però, quelcom més. I és amb aquest convenciment que tornàrem a fer un examen atent de l'exemplar que des de feia un any havíem pogut adquirir. Gran fou la nostra alegria quan poguérem apreciar perfectament sobre el pal esquerre de l'escut català una S de traç molt prim, però perfectament executada. A l'altre extrem de les armes catalanes no s'hi podia llegir bé, malauradament, la F a causa d'un defecte del repicat. Malgrat tot, el nostre convenciment era ja total: el rocabertí havia d'ésser sens dubte l'esmunyedís menut de Sant Feliu de Guíxols.

Poguérem més tard examinar de nou l'exemplar de Joan Vilaret, el segon, de fet, que coneixem, però aquest, en pitjor conservació, no permet pas veure les lletres que són, com hem dit, fetes amb un traç molt prim.

I aquí convé reproduir alguns paràgrafs de l'article que Joan Vilaret

(10) Ferran de Sagarra. *Sigil·lografia Catalana*. Barcelona 1922. Segell núm. 509.

(11) *Ibid.* Segell núm. 508.

havia dedicat l'any 1951 al problema dels diners de Sant Feliu de Guíxols:⁽¹²⁾

«Creiem que les monedes guixolenques es degueren limitar a copiar les peces que en aquella època... es bateren en abundància a Girona»

«Si els *menuts* guixolencs fossin, com pretenem, una imitació dels *senyals* que hem descrit no hi hauria dificultat a identificar-los, fixant-nos en les armes de l'escut del revers i del fet d'haver-s'hi estampat l'escut de la vila en podem tenir gairebé una certesa absoluta...»

Com podem veure, hi havia molt de profètic en les seves prediccions.

Però la dificultat major, la que barrava el pas a la identificació era aquest fals mar que apareix fins hi tot a les armes de Sant Feliu en aquell segell del 1602. Un cop desfet aquest error per Lluís Esteva, la pròpia moneda fou generosa a donar-nos el darrer i definitiu element d'identificació; les lletres S-(F) als costats de l'escut en cairó. A les fotografies que donem hom podrà veure sens dificultat, quant menys la S a l'esquerra de l'escut.

Sant Feliu de Guíxols ha retrobat doncs un preuat element de la seva història: la moneda que va encunyar al segle XV.

(12) Joan Vilaret i Monfort. *Las monedas locales de S. Feliu de Guíxols*. «Simbolo». Extraordinari de Festa Major. S. Feliu de Guíxols, agost de 1951, amb l'encapçalament «Anales Guixolenses», pp. no indicades.